

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1. Đất nước ta đang trong quá trình đổi mới và phát triển, đòi hỏi phải có nguồn nhân lực có phẩm chất đạo đức và trí tuệ, có khả năng thích ứng cao, vận dụng linh hoạt, sáng tạo tri thức của nhân loại vào hoàn cảnh thực tế của đất nước, tạo ra những sản phẩm đáp ứng yêu cầu của xã hội. Để có nguồn nhân lực đó, yêu cầu đặt ra là phải đổi mới giáo dục: đổi mới mục tiêu, nội dung giáo dục và phương pháp dạy và học. Xu hướng đổi mới này đã được xác định trong Nghị Quyết Trung Ương 4 khóa VII (1 - 1993), Nghị quyết Trung ương 2 khóa VIII (12 - 1996) và được thể chế hóa trong Luật Giáo dục sửa đổi, ban hành ngày 27/6/2005. Điều 2.4, Luật Giáo dục nêu rõ: “*Phương pháp giáo dục phải phát huy tính tích cực, tự giác, chủ động, tư duy sáng tạo của người học; bồi dưỡng cho người học năng lực tự học, khả năng thực hành, lòng say mê học tập và ý chí vươn lên*”. Như vậy, chiến lược và giải pháp dạy học hiện nay là nhằm phát huy tính tích cực, tự chủ, sáng tạo của HS mà bản chất là thông qua các hoạt động nhận thức, HS chủ động, sáng tạo chiếm lĩnh tri thức mới. Yêu cầu đặt ra đối với ngành giáo dục và đào tạo là phải nhanh chóng thực hiện đổi mới đồng bộ và trên nhiều phương diện.

2. Mục tiêu của môn Địa lí trong nhà trường phổ thông hiện nay không chỉ nhằm cung cấp cho HS những tri thức của khoa học Địa lí một cách có hệ thống mà còn hướng tới việc phát triển những năng lực cần thiết của người lao động, đáp ứng yêu cầu phát triển mới của đất nước. Do đó, nhiệm vụ quan trọng của bộ môn là phải đổi mới trên nhiều lĩnh vực, sao cho phát huy tính tích cực, tự giác, chủ động, sáng tạo của người học. Đồng thời qua đó giúp cho HS có thái độ hành vi đúng đắn trước các vấn đề toàn cầu đang đặt ra đối với đất nước và nhân loại.

3. Kênh hình trong dạy học địa lí là những phương tiện trực quan, lưu giữ một khối lượng kiến thức địa lí rất lớn, là công cụ, phương tiện để GV và HS tác động vào đối tượng nhận thức. Với chức năng nhận thức và điều khiển quá trình nhận thức, kênh hình giúp HS dễ dàng phát hiện kiến thức, khắc sâu nội dung bài học, rèn luyện, phát triển các kỹ năng tư duy, vận dụng sáng tạo kiến thức lí thuyết vào thực tiễn cuộc sống. Hiện nay, SGK Địa lí cũng đã được biên soạn theo tinh thần khuyến khích, phát triển tính tích cực chủ động của HS. Kênh hình được tăng cường cả số lượng và chất lượng, có tính khái quát hóa và điển hình hóa cao, in màu đẹp ở tất cả các cấp, các lớp học. Điều này tạo nhiều thuận lợi cho việc nâng cao chất lượng dạy học môn Địa lí trong nhà trường phổ thông. Tuy nhiên, khó khăn của nhiều GV địa lí hiện nay, nhất là GV ở bậc THCS là chưa biết sử dụng và khai thác kiến thức từ kênh hình, do đó hiệu quả giảng dạy của bộ môn còn thấp, chưa đáp ứng được mục tiêu môn học đề ra.

Nhận thức được các vấn đề đó cùng với mong muốn tạo ra niềm say mê, giúp cho việc lĩnh hội tri thức, hình thành biểu tượng địa lí về đất nước, con người Việt Nam một cách dễ dàng và sâu sắc, giúp cho HS thêm yêu quê hương đất nước, nỗ lực hơn trong học tập và rèn luyện chúng tôi đã chọn đề tài nghiên cứu: ***"Sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí 9 theo hướng tích cực"***

2. Tổng quan về vấn đề nghiên cứu

Trong dạy học địa lí, tính trực quan trong dạy học càng được nâng cao, khi đối tượng địa lí có tính không gian và biến đổi theo thời gian, HS khó quan sát trực tiếp. Vì vậy, việc sử dụng phương tiện trực quan, các loại kênh hình như: bản đồ, lược đồ, tranh ảnh, sơ đồ, bảng biểu, video giáo khoa, video clip có nội dung địa lí... đã sớm được các nhà giáo, nhà khoa học giáo dục trong và ngoài nước quan tâm nghiên cứu và xác định đó là những loại phương tiện trực quan, mang lại hiệu quả cao trong dạy học địa lí.

Các nhà địa lí và phương pháp dạy học địa lí nổi tiếng của Liên Xô (cũ) như: N.N.Baranxki, A.C.Barcôv, Ôxman Yuxupôp... đã nghiên cứu sâu việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí. Các tác giả đều cho rằng, muốn dạy học địa lí đạt hiệu quả thì tính trực quan trong dạy học là rất cần thiết. N. N.Baranxki đã nhận định: *"... Cái đối tượng, hiện tượng nghiên cứu mà các phương tiện trực quan có thể tiến hành một cách nhẹ nhàng sinh động, có kết quả tốt trong mười lăm phút thì khi thiếu các phương tiện trực quan phải mất một giờ, hay hai giờ, hay hơn nữa mới nhận thấy được, lại làm cho HS vất vả, đồng thời cũng không làm cho HS lĩnh hội được rõ ràng và chắc chắn"*.

Một số nhà phương pháp dạy học địa lí nổi tiếng khác như: David Lambert, David Balderstone, Francis. C. Hardwick, R.Robinson, P.Smith... khi nghiên cứu về phương pháp giảng dạy địa lí cũng cho rằng việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí không những tạo ra hình ảnh trực quan rõ nét về đối tượng nhận thức mà còn có vai trò quan trọng trong việc tích cực hoá hoạt động nhận thức của HS, đặc biệt là khả năng phát triển tư duy, năng lực sáng tạo của HS. Đa số các tác giả đều đưa ra nhận định kênh hình trong dạy học địa lí là một nguồn lực vô cùng phong phú và có thể giúp cho GV đưa ra nhiều ý tưởng cho việc tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS chiếm lĩnh tri thức mới. Tuy nhiên, các tác giả vẫn chưa đề cập sâu tới việc sử dụng kênh hình như thế nào để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS một cách tổng thể khi chiếm lĩnh sự vật hiện tượng địa lí.

Trong nước cũng có nhiều nhà nghiên cứu đề cập đến kênh hình và việc sử dụng kênh hình trong dạy học môn Địa lí ở nhà trường phổ thông như: Ngô Đạt Tam, Nguyễn Dược, Mai Xuân San, Lê Đức Hải, Đặng Văn Đức, Lâm Quang Dốc,

Nguyễn Trọng Phúc, Nguyễn Thu Hằng, Nguyễn Đức Vũ... Các tác giả đều khẳng định vai trò to lớn của phương tiện dạy học nói chung và kênh hình nói riêng và coi đó là một điều kiện để đổi mới dạy học địa lí ở nhà trường phổ thông. Tuy nhiên, các tài liệu chưa đề cập một cách tổng thể về vai trò và chức năng của mỗi loại kênh hình đối với từng đặc điểm của đối tượng nhận thức, của sự vật, hiện tượng địa lí. Trong khi đó, việc sử dụng kênh hình của GV hiện nay gặp nhiều khó khăn, nhất là dùng để thiết kế các hoạt động nhận thức cho HS. Các tác giả cũng chưa đề cập tới các kĩ năng cần thiết của GV khi sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường phổ thông mà chủ yếu mới đề cập đến các kĩ năng sử dụng kênh hình của HS. Đặc biệt, chưa có đề tài nào đánh giá hiện trạng về thái độ, mức độ, kĩ năng sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường THCS cũng như đưa ra quy trình chung về việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học địa lí, nhất là trong một lớp cụ thể (như lớp 9).

Kế thừa các thành tựu nghiên cứu của các nhà khoa học trong và ngoài nước, chúng tôi thấy rằng cần phải có cái nhìn tổng thể về vai trò, chức năng các loại kênh hình thường được dùng trong dạy học bộ môn Địa lí ở nhà trường phổ thông. Đặc biệt là việc gắn kênh hình với các hoạt động nhận thức của HS như thế nào trong mỗi bài học địa lí, để HS dễ dàng chiếm lĩnh tri thức, rèn luyện cho HS năng lực tư duy, tính tích cực, bồi dưỡng lòng yêu quê hương đất nước, có các quan điểm khoa học, nhân sinh quan đứng đắn trước các đề đang đặt ra đối với đất nước và toàn cầu. Cùng với mong muốn trên, đồng thời tạo cho kênh hình một vị trí xứng đáng hơn trong dạy học địa lí, chúng tôi đã chọn đề tài nghiên cứu: ***"Sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí 9 theo hướng tích cực"***

3. Mục đích của đề tài

Mục đích của đề tài là xây dựng quy trình sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí 9 theo hướng tích cực, nhằm giúp HS chiếm lĩnh tri thức địa lí một cách hứng thú, độc lập, dễ dàng và đạt được các mục tiêu của giáo dục đề ra.

4. Mục tiêu của đề tài

- Làm sáng tỏ cơ sở lý luận và thực tiễn của việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

- Xác định các nguyên tắc và kĩ năng cần thiết của GV khi sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

- Xây dựng quy trình sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

- Thiết kế giáo án mẫu và tiến hành thực nghiệm đánh giá tính khả thi và hiệu quả của đề tài.

5. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của đề tài là kênh hình và quy trình sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

6. Nhiệm vụ nghiên cứu

6.1. Tổng quan cơ sở lý luận và thực tiễn của việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

6.2. Phân tích mục tiêu, đặc điểm, nội dung chương trình Địa lí 9 và đề xuất những nguyên tắc và kĩ năng cần thiết của GV khi sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

6.3. Xây dựng quy trình sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

6.4. Vận dụng quy trình trên để xây dựng một số giáo án mẫu

6.5. Thực nghiệm sư phạm nhằm đánh giá tính khả thi, hiệu quả của quy trình sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

7. Giới hạn đề tài

- Đề tài tập trung vào việc sử dụng kênh hình trong dạy học Địa lí lớp 9 để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS, do đó không đề cập nhiều đến kỹ thuật xây dựng mỗi loại kênh hình.

- Đề tài nghiên cứu việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức trong dạy học Địa lí lớp 9, cụ thể ở trong 3 bài: bài 4 (Lao động và việc làm. Chất lượng cuộc sống), bài 18 (Trung du và Miền núi Bắc Bộ - tiết 2), bài 19 (Trung du và Miền núi Bắc Bộ - tiết 3). Đề tài tiến hành thực nghiệm ở một số trường ở các địa bàn như: Hà Nội, Lạng Sơn, Nghệ An, Hải Dương.

8. Quan điểm và phương pháp nghiên cứu

- Đề tài được nghiên cứu dựa trên một số quan điểm như: quan điểm hệ thống, quan điểm công nghệ dạy học...

- Đề tài đã sử dụng các nhóm phương pháp nghiên cứu như: phương pháp phân tích và tổng hợp, phương pháp điều tra, phương pháp quan sát, phương pháp thực nghiệm, phương pháp toán tin...

9. Giả thiết khoa học

Chúng tôi cho rằng: sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí 9 theo hướng tích cực, sẽ góp phần tạo hứng thú, tích cực hóa hoạt động nhận thức của HS, giúp cho việc lĩnh hội tri thức, hình thành biểu tượng địa lí về đất nước và con người Việt Nam một cách dễ dàng và sâu sắc hơn so với việc sử dụng kênh hình truyền thống.

10. Những đóng góp của đề tài

10.1. Góp phần làm sáng tỏ cơ sở lý luận và thực tiễn của việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường THCS hiện nay.

10.2. Khẳng định được tính cần thiết, tính nguyên tắc của việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí 9 theo hướng tích cực.

10.3. Xác định các nguyên tắc và các kỹ năng cần thiết của GV khi sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí hiện nay ở nhà trường phổ thông.

10.4. Đã xây dựng được quy trình sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực.

10.5. Đã tiến hành thực nghiệm để xác định tính khả thi và tính hiệu quả của việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí 9 theo hướng tích cực.

10.6. Đề xuất kiến nghị để việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí có hiệu quả hơn.

11. Cấu trúc của đề tài

Ngoài phần mở đầu, phần kết luận, tài liệu tham khảo và phụ lục, đề tài gồm 3 chương:

Chương I: Cơ sở lý luận và thực tiễn của việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực

Chương II: Sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực

Chương III. Thực nghiệm sư phạm

CHƯƠNG 1.

CƠ SỞ LÝ LUẬN VÀ THỰC TIỄN SỬ DỤNG KÊNH HÌNH ĐỂ TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG NHẬN THỨC CHO HS TRONG DẠY HỌC ĐỊA LÍ LỚP 9 THEO HƯỚNG TÍCH CỰC

1.1. Kênh hình trong dạy học địa lí ở trường phổ thông

1.1.1. Quan niệm về kênh hình

Theo quan điểm truyền thông “*kênh hình*” được hiểu là việc sử dụng “*hình*” để truyền thông tin từ người phát đến người thu. Trong đó, “*hình*” được hiểu là một loại phương tiện để truyền thông, có thể là hình tĩnh (tranh ảnh, sơ đồ, lược đồ...) hoặc hình động (phim, videoclip...).

Sử dụng kênh hình trong dạy học, là cách thức GV sử dụng hình ảnh để HS tri giác, tìm hiểu đối tượng học tập. Thông qua kênh hình, HS có hình ảnh trực quan về đối tượng nhận thức, chủ thể và đối tượng nhận thức gặp nhau, làm cho quá trình nhận thức được dễ dàng và sâu sắc hơn. Do đó, loại phương tiện này đóng vai trò là công cụ hay điều kiện để GV và HS sử dụng làm khâu trung gian tác động vào đối tượng dạy học, có chức năng khơi dậy, dẫn truyền và làm tăng sức mạnh tác động của người dạy và người học đến đối tượng dạy học.

Tùy vào đặc điểm của môn học trong nhà trường phổ thông mà hệ thống kênh hình được thiết kế cho phù hợp với nội dung nhận thức và đối tượng học tập của bộ môn đó. Trong dạy học địa lí, đối tượng nhận thức có tính lãnh thổ, không gian, vận động và biến đổi theo thời gian, có mối quan hệ với các sự vật hiện tượng khác nên thường dùng các loại kênh hình đặc trưng để biểu thị như : bản đồ, lược đồ, tranh ảnh, biểu đồ, sơ đồ...

Trong dạy học địa lí, nhiều nhà nghiên cứu cũng đã đưa ra các quan điểm về kênh hình, nhưng chủ yếu là “*kênh hình*” được sử dụng trong SGK và so với “*kênh chữ*”. Theo GS Nguyễn Dược: "*Kênh hình gồm một hệ thống các bản đồ, lược đồ, tranh ảnh, bảng số liệu thống kê... bổ sung cho bài viết. Nhiệm vụ chủ yếu của nó không chỉ minh họa cho bài, mà còn có giá trị tương đương với kênh chữ, là một nguồn thông tin dưới dạng trực quan*". Ngoài hệ thống kênh hình được biên soạn trong SGK, trong quá trình dạy học địa lí còn được sử dụng nhiều loại kênh hình khác, có tác dụng làm phương tiện trực quan và là nguồn thông tin bổ xung nội dung bài học như: bản đồ treo tường, Atlát, băng hình giáo khoa, tranh ảnh...

Như vậy, trong dạy học địa lí, kênh hình được hiểu là nguồn thông tin địa lí dưới dạng trực quan (bản đồ, lược đồ, tranh ảnh, bảng số liệu thống kê, biểu đồ...), nhằm thay thế hay đại diện cho các sự vật, hiện tượng địa lí, là công cụ để GV và HS tác động vào đối tượng nhận thức.

1.1.2. Cơ sở khoa học của việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường phổ thông

1.1.2.1. Cơ sở triết học

Quá trình nhận thức Địa lí cũng luôn xảy ra theo hai chiều : từ cụ thể cảm tính (quan sát, thực địa) đến trừu tượng (khái niệm, quy luật) và từ trừu tượng đến cụ thể trong tư duy. Cả hai quá trình đó bổ sung cho nhau trên con đường lĩnh hội kiến thức địa lí và ứng dụng nó vào thực tiễn phục vụ lợi ích cho con người. Bởi vậy, việc sử dụng phương tiện trực quan trong dạy học là phù hợp với qui luật của quá trình nhận thức, là một trợ thủ đắc lực, giúp GV thực hiện tốt nguyên tắc thống nhất giữa tính cụ thể và trừu tượng trong quá trình dạy học, đồng thời giúp cho HS có quá trình cảm tính nhanh chóng, đúng bản chất về đối tượng, hiện tượng nghiên cứu. Do vậy, việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí nói chung, Địa lí lớp 9 nói riêng, là một trong những điều kiện cần thiết để HS chiếm lĩnh tri thức và phát triển tư duy theo con đường nhận thức của nhân loại.

1.1.2.2. Cơ sở tâm lý học

Các nhà tâm lí đã nhận định, hình ảnh có vai trò rất quan trọng trong quá trình động não, phát triển tư duy để giải quyết vấn đề. Hình ảnh có thể huy động rất nhiều kĩ năng tư duy trên vỏ não: màu sắc, hình thể, đường nét, kích thước, kết cấu, nhịp điệu thị giác và đặc biệt là sự tưởng tượng, hình dung. Vì thế, so với “từ” thì “hình ảnh” kích thích não làm việc hiệu quả hơn, có khả năng gợi liên kết phong phú, mạnh mẽ, chính xác hơn mà kết quả là tăng cường hoạt động kí ức và tư duy sáng tạo. Các nhà nghiên cứu đã đánh giá: “*một bức ảnh có giá trị ngàn lời*”. Do vậy, việc sử dụng kênh hình trong giảng dạy góp phần phát triển toàn diện chức năng và vai trò của vỏ não trong quá trình tư duy, nhất là não phải.

1.1.2.3. Lí thuyết truyền thông

Lí thuyết truyền thông coi quá trình dạy học là "*quá trình truyền thông bao gồm sự lựa chọn, sắp xếp và phân phối thông tin trong một môi trường sư phạm thích hợp, trong sự tương tác giữa người học với thông tin*". Như vậy, lí thuyết này cho rằng quá trình dạy học là quá trình truyền thông qua lại giữa thầy và trò. Việc truyền thông này được diễn ra nhờ các "kênh" truyền thông: thị giác, thính giác, khứu giác, vị giác và xúc giác. Tuy nhiên, việc thông tin thu nhận qua các kênh đó có khả năng tri giác một khối lượng thông tin khác nhau trong cùng một thời gian. Từ nhiều kết quả nghiên cứu trên cho thấy “*thị giác*” có năng lực dẫn thông lớn nhất. Đặc biệt, nếu kết hợp giữa nghe và nhìn thì khả năng thu nhận tri thức và lưu giữ tri thức rất cao. Điều này đã nói lên tầm quan trọng và sự cần thiết phải sử dụng kênh hình trong quá trình dạy học, nhất là đối với môn Địa lí.

1.1.3. Chức năng và vai trò của kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường phổ thông

1.1.3.1. Chức năng nhận thức của kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường phổ thông

* *Xét trong giai đoạn nhận thức cảm tính:* Kênh hình là hình ảnh minh họa cho đối tượng nhận thức, đại diện hay thay thế cho các sự vật hiện tượng địa lí, phản ánh cụ thể các dấu hiệu bề ngoài của đối tượng nhận thức, là một trợ thủ đắc lực để GV thực hiện tốt nguyên tắc thống nhất giữa cái cụ thể và cái trừu tượng trong quá trình dạy học. Đặc biệt, giúp cho HS có các biểu tượng rõ ràng và đúng đắn về đối tượng địa lí.

* *Xét trong giai đoạn nhận thức lý tính:* Ở giai đoạn này kênh hình không chỉ là hình ảnh minh họa cho đối tượng nhận thức mà còn chứa một nguồn tri thức rất phong phú giúp cho HS nhìn nhận được những thuộc tính bên trong của đối tượng địa lí.

* *Xét trong quá trình điều khiển hoạt động nhận thức*

Cùng với chức năng nhận thức, kênh hình còn tham gia mạnh mẽ vào quá trình điều khiển hoạt động nhận thức của HS, thông qua các thao tác tư duy như: phân tích, so sánh, liên tưởng, giải thích, tổng hợp, khái quát hoá... Xét về chức năng này kênh hình có vai trò quan trọng cả đối với người tổ chức nhận thức (GV) và người thực hiện các hoạt động nhận thức (HS).

* *Đối với GV:* Kênh hình là công cụ, điều kiện để GV xây dựng, thiết kế các bài toán nhận thức, chính xác hoá, bổ sung, củng cố tri thức mới cho HS.

* *Đối với HS:* Kênh hình là điều kiện, hình ảnh trực quan, nguồn tri thức để HS tiến hành các thao tác tư duy như phân tích, tổng hợp, so sánh, trừu tượng hoá, khái quát hoá, trình bày vấn đề và chiếm lĩnh tri thức mới.

1.1.3.2. Vai trò của kênh hình trong dạy học địa lí ở trường phổ thông

Sử dụng kênh hình trong dạy học sẽ làm tăng hiệu quả của nội dung và phương pháp dạy học. Thông qua kênh hình, HS không những được quan sát một cách trực quan về đối tượng nhận thức mà còn được tích cực tham gia trực tiếp các thao tác trên kênh hình. Qua đó, HS tích cực lĩnh hội kiến thức mới không thụ động, áp đặt và hiểu được con đường dẫn đến kiến thức. Đặc biệt thông qua đó, phát triển ở HS khả năng khám phá và sáng tạo, hứng thú và say mê, dễ nhớ và dễ hiểu bài, có niềm tin vào tri thức được cung cấp, có nhu cầu tự giải quyết vấn đề để chiếm lĩnh tri thức mới. Cụ thể vai trò của kênh hình được thể hiện như sau:

- Tạo **hình ảnh trực quan** về đối tượng nhận thức, xây dựng tính chân thật của cuộc sống, rút ngắn cự li quan sát giữa chủ thể nhận thức và các sự vật hiện tượng địa lí ở rất xa về không gian và thời gian.

- Tạo **hứng thú và niềm tin**, tình cảm cho HS trong quá trình lĩnh hội tri thức mới

- Phát triển **năng lực quan sát**, năng lực sáng tạo, năng lực giải quyết vấn đề... cho HS thông qua các thao tác tư duy (phân tích, so sánh, tổng hợp, khái quát, trình bày vấn đề...).

- Làm **tăng năng suất lao động** của GV và HS...

Cụ thể nếu xét riêng trong quá trình hình thành khái niệm địa lí và phát triển năng lực giải quyết vấn đề cho HS, kênh hình có vai trò rất quan trọng. Cụ thể như:

- *Theo con đường quy nạp*: Kênh hình chính là phương tiện để HS quan sát, trực quan về đối tượng nhận thức, phân tích các dấu hiệu, bản chất của khái niệm để từ đó khái quát hoá khái niệm.

- *Theo con đường diễn dịch*: Kênh hình chính là phương tiện để cụ thể hoá khái niệm.

1.1.4. Một số loại kênh hình trong dạy học địa lí

Nhờ có sự phát triển mạnh mẽ của khoa học địa lí và sự bùng nổ của cách mạng thông tin, hệ thống kênh hình trong dạy học địa lí ở các nhà trường ngày càng hết sức đa dạng, tăng cả số lượng và chất lượng. Ngoài kênh hình trong SGK và được trang bị trong nhà trường phổ thông, GV có thể khai thác, tự thiết kế nhiều loại thêm nhiều loại kênh hình phục vụ cho quá trình giảng dạy nhờ sự ứng dụng CNTT. Mỗi loại kênh hình có vai trò và hiệu quả khác nhau trong quá trình dạy học địa lí. Trong đó, được sử dụng thường xuyên và phổ biến là những loại kênh hình như: bản đồ giáo khoa, bảng dữ liệu, biểu đồ, tranh ảnh, videoclip có nội dung địa lí, sơ đồ, hình vẽ của giáo viên trên lớp.

Bảng 1. Hiệu quả sử dụng mỗi loại kênh hình trong dạy học địa lí

Loại kênh hình	Hiệu quả sử dụng
1. Bản đồ, lược đồ	Phản ánh <i>sự phân bố và các mối quan hệ, thực trạng sản xuất</i> của các sự vật, hiện tượng địa lí trong quá trình tự nhiên và xã hội.
2. Biểu đồ	Đề <i>cụ thể hóa, trực quan hóa số liệu</i> , thể hiện quy mô, xu hướng phát triển, cơ cấu... của các sự vật, hiện tượng địa lí trong quá trình tồn tại và phát triển
3. Tranh ảnh	<i>Diễn hình hoá</i> , phản ánh sự chân thật của đối tượng nhận thức...
4. Sơ đồ	Thể hiện các <i>thành phần, vị trí các thành phần</i> trong một chỉnh thể, mối quan hệ về mặt không gian của sự vật, hiện tượng địa lí.
5. Bảng hình giáo khoa, video clip	Phản ánh sự vật, hiện tượng địa lí theo <i>chiều hướng vận động và phát triển</i> .
6. Hình vẽ của GV trên lớp	Tạo nên các <i>điểm nhấn</i> về đối tượng nhận thức, diễn ra theo lời nói của GV.
7. Bảng dữ liệu	<i>Diễn giải</i> đối tượng địa lí thông qua các thông tin về số liệu hay các dữ kiện gắn với một quá trình tự nhiên, kinh tế, xã hội nhất định

1.2. Hoạt động nhận thức trong dạy học địa lí ở nhà trường phổ thông

- Trong nhà trường, việc học tập của HS có bản chất hoạt động và bằng hoạt động, thông qua các hoạt động của bản thân mà chiếm lĩnh tri thức, hình thành và phát triển trí tuệ cũng như các quan điểm đạo đức và thái độ.

- Hoạt động nhận thức trong dạy học địa lí, được hiểu là hoạt động để hiểu biết các sự vật hiện tượng địa lí, các quy luật và mối quan hệ của chúng... Cụ thể thông qua các hoạt động học, dưới sự hướng dẫn của GV, HS tiến hành các hoạt động để chiếm lĩnh nội dung tri thức và hệ thống kĩ năng, kĩ xảo địa lí nhằm đạt được mục tiêu giáo dục đề ra. Trong nhà trường phổ thông hoạt động nhận thức địa lí, được hiểu là hoạt động để nắm vững một số kiến thức địa lí phổ thông cơ bản như: địa lí đại

cương, địa lí thế giới, địa lí Việt Nam. Trong từng nội dung cụ thể, các tri thức địa lí được dạy trong nhà trường phổ thông gồm một hệ thống kiến thức, kĩ năng, kĩ xảo địa lí được lựa chọn trong hệ thống tri thức của khoa học địa lí và được sắp xếp theo một trình tự nhất định, nhằm cung cấp nội dung tri thức và giáo dục HS theo mục tiêu đào tạo của nhà trường. Đặc biệt thông qua các hoạt động nhận thức HS chiếm lĩnh được kiến thức địa lí cơ bản như: các biểu tượng, khái niệm, quy luật, các mối liên hệ địa lí, các kĩ năng kĩ xảo địa lí...

1.3. Hiện trạng sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường THCS hiện nay

Sử dụng phiếu hỏi ý kiến của gần 200 GV tham gia giảng dạy môn Địa lí ở cấp THCS tại các tỉnh: Phú Thọ, Thái Nguyên, Hải Dương, Nam Định, Hà Nam, Ninh Bình, Thanh Hoá, Nghệ An, Hà Tĩnh, Tây Ninh và HS các trường thực nghiệm, chúng tôi đã rút ra được một số nhận xét về hiện trạng sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường THCS hiện nay.

Đa số GV được hỏi cho rằng việc sử dụng kênh hình trong giảng dạy địa lí mang lại hiệu quả rất cao. Nhiều GV đã nhận định, việc đổi mới phương pháp giảng dạy môn Địa lí ở nhà trường phổ thông không thể thiếu loại phương tiện dạy học này. Còn đa số các HS được hỏi đều rất hứng thú khi GV sử dụng kênh hình trong dạy học, các em đã nhận thấy kênh hình giúp cho các em dễ nhớ và hiểu bài hơn, tiếp thu kiến thức nhanh hơn trong quá trình học tập. Tuy nhiên, vẫn còn một số vấn đề tồn tại về hiện trạng sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí ở nhà trường THCS hiện nay như:

- GV hiện nay vẫn chỉ sử dụng kênh hình chủ yếu để rèn luyện kĩ năng, kĩ xảo, minh hoạ cho nội dung bài học và gây hứng thú cho HS. Việc dùng kênh hình để là cơ sở đặt câu hỏi cho nội dung bài học, thiết kế các hoạt động nhận thức vẫn còn chưa được đánh giá cao và chưa phổ biến.

- Mức độ sử dụng kênh hình của GV trong giảng dạy địa lí vẫn còn thấp, một số GV vẫn hiếm khi sử dụng kênh hình trong giảng dạy, ngay cả kênh hình trong SGK.

Bảng 2. Kết quả điều tra mức độ sử dụng kênh hình của giáo viên trong dạy học địa lí ở nhà trường THCS

Các loại kênh hình	Mức độ sử dụng (%)			
	Rất thường xuyên	Thường xuyên	Hiếm khi	Không bao giờ
1. Bản đồ, lược đồ SGK	69,5	29,4	1,1	
2. Sơ đồ trong SGK	49,7	47,4	2,9	
3. Biểu đồ, bảng trong SGK	52,6	46,3	1,1	
4. Tranh, ảnh trong SGK	55,1	43,1	1,1	
5. Video, videoclip có nội dung địa lý	0,0	3,1	51,9	45,0
6. Atlát	12,9	52,4	33,5	1,2
7. Bản đồ treo tường	46,5	50,6	2,9	
8. Hình vẽ của GV trên lớp	5,2	59,1	35,7	
9. Kênh hình tự thiết kế	2,0	37,7	59,6	0,7

- Nhiều GV vẫn chưa đánh giá được hiệu quả và chức năng của mỗi loại kênh hình trong giảng dạy địa lí nên chưa phát huy được hiệu quả của loại phương tiện này.

- Việc ứng dụng công nghệ thông tin để sưu tầm và thiết kế và nâng cao hiệu quả sử dụng kênh hình trong giảng dạy của GV còn nhiều hạn chế, một số loại với

mức độ sử dụng còn rất thấp như: Encarta, Mapinfo...

- Đa số HS hiện nay vẫn chưa có các kỹ năng khai thác kênh hình, nhất là các kỹ năng khai thác kênh hình cơ bản trong địa lí: bản đồ, lược đồ, tranh ảnh, biểu đồ.

Thực trạng sử dụng kênh hình như trên là do cả những nguyên nhân chủ quan và khách quan như: thiếu GV dạy chuyên ban địa lí, do khó khăn về cơ sở vật chất, thiếu phương tiện kỹ thuật dạy học...

1.4. Đặc điểm tâm sinh lý và phát triển nhận thức của HS lớp 9

HS lứa tuổi lớp 9 là tuổi 15,16 tuổi đây là giai đoạn cuối của tuổi thiếu niên bắt đầu chuyển sang tuổi thanh niên, được gọi là "*thanh niên mới lớn, thanh niên học sinh*". Ở lứa tuổi này các em có sự thay đổi về cơ thể, về tâm sinh lý nên hoạt động trí tuệ, học tập ở lứa tuổi này cũng có nhiều thay đổi, có sự khác biệt và phát triển cao hơn so với các lứa tuổi trước. Đặc biệt, lứa tuổi này đã hình thành nhận thức lý tính theo lôgic của môn học. Các em đã có khả năng phân tích, tổng hợp phức tạp hơn khi tri giác các sự vật hiện tượng. Các em đã bắt đầu biết thiết lập các mối quan hệ phức tạp, gắn "*cái biết*" với "*cái chưa biết*" trong hệ thống tri thức, "*hứng thú*" và phát triển mạnh ở tất cả các quá trình nhận thức. Vì vậy muốn đạt hiệu quả cao trong dạy học địa lí, cần thiết phải đưa các em vào các "*tình huống có vấn đề*", tạo ra các hình ảnh trực quan về đối tượng nhận thức, hướng dẫn và giúp các em tự mình khám phá tri thức mới...

CHƯƠNG 2.

SỬ DỤNG KÊNH HÌNH ĐỂ TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG NHẬN THỨC CHO HỌC SINH TRONG DẠY HỌC ĐỊA LÍ LỚP 9 THEO HƯỚNG TÍCH CỰC

2.1. Mục tiêu, đặc điểm, nội dung chương trình Địa lí lớp 9

SGK Địa lí lớp 9 hiện nay bao gồm có 44 bài (34 bài lý thuyết và 10 bài thực hành) với thời lượng 1,5 tiết/ tuần tổng cộng là 52 tiết. Đây là chương trình dành hoàn toàn cho Địa lí kinh tế - xã hội Việt Nam nối tiếp chương trình địa lí tự nhiên Việt Nam ở lớp 8. Mục đích chính của chương trình là cung cấp một cách hoàn chỉnh những kiến thức về địa lí đất nước cho một bộ phận lớn HS sau khi tốt nghiệp có thể tham gia lao động sản xuất, hoặc có kiến thức để học tiếp lên THPT. Cụ thể là trang bị cho HS sự hiểu biết sâu sắc về thiên nhiên, về xã hội và con người Việt Nam qua đó truyền cho các em tình yêu quê hương đất nước, ý chí vươn lên, nỗ lực học tập để xây dựng và bảo vệ Tổ quốc.

Cấu trúc của sách gồm các bài lý thuyết và các bài thực hành. Toàn bộ hệ thống các bài này được bố trí hợp lý, hỗ trợ lẫn nhau. Các bài lý thuyết có nhiệm vụ trọng tâm là trang bị kiến thức mới đồng thời góp phần rèn luyện kỹ năng địa lí cho HS. Các bài thực hành có nhiệm vụ chủ yếu là rèn luyện kỹ năng, đồng thời còn góp phần củng cố, bổ sung kiến thức. Phần thực hành rất được coi trọng, gồm 11 bài, chiếm 25% tổng số bài trong suốt năm học. Các bài thực hành trong SGK có nội dung rất đa dạng và sinh động, nhằm vào việc rèn luyện các kỹ năng khác nhau, nhưng nói chung đều đòi hỏi HS làm việc độc lập, sáng tạo và yêu cầu ở mức độ cao hơn các lớp trước. Các tác giả SGK cũng đã nhận thức được sự ứng dụng của công nghệ thông tin vào giáo dục và đã có những gợi ý GV hướng dẫn HS truy cập Internet để lấy thông tin địa lí mà không hạn chế theo một khuôn mẫu hoặc "*đáp án*" cứng nhắc.

Nội dung SGK được trình bày một cách hài hòa trên cả kênh chữ và kênh hình. Đặc biệt trong đó kênh hình được tăng cường đáng kể về số lượng và chất lượng, đã được in màu đẹp, có tính trực quan, tính khái quát và tính điển hình hóa cao. So với SGK cũ, số lượng kênh hình đã tăng lên rất nhiều, chỉ tính riêng các hình là lược đồ, biểu đồ, tranh ảnh, sơ đồ đã lên tới 75 hình, còn SGK cũ trước đây chỉ có 18 hình. Kênh hình được biên soạn trong SGK không chỉ là hình ảnh minh họa cho nội dung bài học mà còn chứa một nguồn thông tin rất lớn mà phần kênh chữ chưa đề cập tới. Do đó, nếu GV không tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS khai thác kênh hình thì dẫn tới HS không chiếm lĩnh được nguồn tri thức mà còn không rèn luyện được các kỹ năng, kỹ xảo cần thiết của môn học.

Chính từ mục tiêu, đặc điểm, nội dung của chương trình và SGK Địa lí lớp 9 như trên đã và đang tạo ra rất nhiều thuận lợi cho quá trình đổi mới phương pháp giảng dạy, phát huy tính tích cực của HS trên nhiều phương diện. Cụ thể như:

- Tạo điều kiện thuận lợi để thiết kế bài học, tiến hành giờ giảng dựa trên hoạt động dạy và học mà trung tâm là hoạt động học của HS.

- Tăng cường các kỹ năng thao tác tư duy như phân tích tổng hợp, so sánh, khái quát... thông qua khai thác các tài liệu khác nhau như: lược đồ, tranh ảnh, biểu đồ, sơ đồ, văn bản...

- Bài học dễ hấp dẫn và lôi cuốn học sinh hơn nhờ vào việc hình thành các mối liên hệ địa lý xảy ra theo không gian và thời gian của các hiện tượng tự nhiên, kinh tế - xã hội đặc biệt là nhờ vào hệ thống kênh hình phong phú và đa dạng có tính trực quan và tính điển hình cao.

- Tạo thuận lợi cho việc đa dạng hóa các hình thức tổ chức dạy học (trong lớp, ngoài lớp, cá nhân, theo cặp, theo nhóm...).

2.2. Nguyên tắc của việc sử dụng kênh hình để tổ chức hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học địa lí lớp 9 theo hướng tích cực

Việc sử dụng kênh hình trong dạy học là một trong những điều kiện góp phần thực hiện có kết quả việc đổi mới nội dung, phương pháp dạy học nhằm giúp nhà trường phổ thông nâng cao chất lượng dạy học bộ môn Địa lí ở nhà trường phổ thông. Để đáp ứng nhu cầu đổi mới phương pháp dạy học, việc sử dụng kênh hình không chỉ nhằm minh họa cho nội dung bài giảng mà còn có tác dụng thúc đẩy quá trình nhận thức, phát triển tư duy sáng tạo, rèn luyện kỹ năng học tập cho HS. Chính vì vậy khi sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS, cần phải quan tâm và tuân thủ các nguyên tắc dạy học mà quan trọng trong giảng dạy địa lí như: bảo đảm tính khoa học và tính vừa sức đối với HS, đảm bảo tính hệ thống và mối liên hệ với thực tiễn, đảm bảo tính giáo dục, đảm bảo tính tự lực và phát triển tư duy của HS

2.2.1. Đảm bảo tính khoa học và tính vừa sức đối với HS

Để đảm bảo nguyên tắc này, khi sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS, GV cần phải chú ý tới các tiêu chí sau:

- Kênh hình phải trực quan, rõ nét nhất về đối tượng nhận thức, phải đảm bảo cho HS tiếp thu được các kiến thức, kỹ năng, kỹ xảo tương ứng các đặc điểm của đối tượng nhận thức, với nội dung của bài học và trình độ nhận thức của HS.

- Phải phù hợp với tâm sinh lí lứa tuổi HS, đúng lúc, đúng chỗ, màu sắc phải có tác dụng thông tin, an toàn khi sử dụng, đủ độ lớn để toàn HS trong lớp có thể quan

sát được, không sử dụng quá lâu, không kéo dài 20-25 phút trong một tiết học, không chỉ một dạng hoạt động quan sát mà cần phải kết hợp với nhiều hoạt động khác (viết, trao đổi với bạn, trình bày...).

- Khi sử dụng kênh hình trong dạy học cần thiết phải phản ánh các thành tựu mới nhất của khoa học kỹ thuật, phải có kết cấu thuận lợi, sử dụng lâu dài...

2.2.2. Đảm bảo tính hệ thống và liên hệ với thực tiễn

Tính hệ thống là một dấu hiệu đặc trưng của tri thức khoa học địa lí. Tính hệ thống có vai trò rất quan trọng khi xây dựng các bài toán nhận thức cho HS để thiết kế "cái biết" và cái "chưa biết" có nghĩa là phải đảm bảo tính phù hợp và lôgic của khoa học địa lí, của cấp học. Ở lớp 8, HS đã tìm hiểu về địa lí tự nhiên Việt Nam, vì vậy lớp 9 GV cần phải thiết kế các hoạt động nhận thức sao cho HS liên hệ được với kiến thức đã học để tìm ra được các mối liên hệ giữa tự nhiên với các vấn đề phát triển kinh tế xã hội về địa lí đất nước ở lớp 9.

Khi thiết kế các hoạt động nhận thức GV phải luôn luôn liên hệ với thực tiễn mà trước hết là đường lối, chủ trương, chính sách xây dựng và phát triển kinh tế xã hội của Đảng và Nhà nước, của mỗi địa phương, của ngay chính gia đình và bản thân của các em. Cần phải lấy thực tiễn để bổ sung cho khoa học địa lí, làm cho nội dung bài giảng thêm phong phú, chân thật, sâu sắc và đa dạng hơn. Quan trọng hơn, giúp cho HS vận dụng tri thức địa lí vào cuộc sống, vào lao động sản xuất và các hoạt động khác. Vì vậy, khi sử dụng kênh để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS, GV cũng cần phải chú ý tới nhóm nguyên tắc này như trong cách biểu hiện và biểu đạt nội dung trên kênh hình, việc sử dụng các dạng kênh hình... Đặc biệt để phù hợp với nội dung chương trình Địa lí lớp 9, nhằm tạo ra tính thực tiễn và tính cập nhật, có sự liên hệ với địa phương, GV cần phải biết bổ sung và thiết kế thêm kênh hình trong quá trình giảng dạy (bảng, số liệu thống kê, lược đồ, tranh ảnh, băng hình...).

2.2.3. Đảm bảo tính giáo dục

Môn Địa lí cũng như những môn học khác trong nhà trường phổ thông, cần phải đảm bảo nguyên tắc giáo dục trong việc bồi dưỡng cho HS thế giới quan duy vật biện chứng, phẩm chất, đạo đức của người công dân, người lao động mới... Để đảm bảo nguyên tắc này trong dạy học, khi thiết kế các hoạt động nhận thức thông qua khai thác kênh hình trong dạy học Địa lí lớp 9, GV cần phải quan tâm tới một số vấn đề sau:

- Mỗi đơn vị kiến thức, mỗi hoạt động nhận thức tuyệt đối tránh gò bó, gán ghép một chiều.

- Cần phải quan tâm đến thực tế của bản thân HS ở mỗi vùng mỗi địa phương.

- Sử dụng kênh hình phải có tính thuyết phục cao, làm chuyển biến tư tưởng và tình cảm của các em đối với đất nước và địa phương mà các em đang sinh sống.

- Sử dụng kênh hình phải có tính thẩm mỹ cao, đường nét hình khối phải cân xứng hài hòa như các công trình nghệ thuật nhằm nâng cao tính cảm thụ chân, thiện, mỹ.

- Sử dụng kênh hình cần phải quan tâm tới tính kinh tế. Khi sử dụng kênh hình trong dạy học, cần thiết phải khai thác tối đa các chức năng của kênh hình có sẵn trong dạy học địa lí như trong SGK, Atlát, vở bài tập... Đồng thời GV phải luôn tích cực, tạo ra các kênh hình đơn giản, rẻ tiền, dễ thực hiện mà GV và HS cũng có thể làm được: sưu tầm tranh ảnh, sử dụng hình vẽ trên lớp...

2.2.4. Đảm bảo nguyên tắc tự lực và phát triển tư duy cho HS

Tự lực đây cũng chính là một trong những mục tiêu của giáo dục đang được đặt

ra cho giáo dục hiện nay. Vì vậy khi sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS, cần phải thiết kế sao cho HS có thể tự lực phân tích các sự kiện, hiện tượng địa lí, biết khái quát hóa, hệ thống hóa, điển hình hóa cũng như vận dụng các tri thức địa lí vào thực tiễn dưới sự hướng dẫn và chỉ đạo của GV. Đặc biệt trong các hoạt động nhận thức, GV cần phải chú ý phát huy cao độ các thao tác tư duy như: tổng hợp, phân tích, so sánh, trừu tượng hóa, khái quát hóa và cần phải vận dụng các giai đoạn của quá trình giải quyết vấn đề, phát hiện tri thức mới của các nhà khoa học. Để thực hiện được điều đó, GV cần phải chú ý tới chức năng điều khiển hoạt động nhận thức của kênh hình trong quá trình sử dụng và cần thiết phải kết hợp việc sử dụng kênh hình với các phương pháp dạy học tích cực và hiện đại khác.

2.3. Kỹ năng sử dụng kênh hình của GV trong dạy học Địa lí

Để sử dụng kênh hình như một nguồn thông tin bằng hình, như một phương tiện, phương pháp của quá trình dạy học, GV cần phải có kỹ năng sử dụng tốt kênh hình. Với các kỹ năng cụ thể như: kỹ năng lựa chọn kênh hình, kỹ năng khai thác kênh hình, kỹ năng sử dụng kênh hình trong giảng dạy, kỹ năng ứng dụng CNTT thiết kế kênh hình...

2.3.1. Kỹ năng lựa chọn kênh hình

Trong dạy học địa lí việc lựa chọn kênh hình phụ thuộc vào rất nhiều yếu tố, xong điều quan trọng là phải lựa chọn kênh hình sao cho tạo ra được những hình ảnh trực quan rõ nét nhất, phản ánh được đặc điểm của đối tượng nhận thức, đối tượng địa lí cần nghiên cứu. Bởi vậy, một trong những kỹ năng quan trọng của GV khi sử dụng kênh hình, phải biết lựa chọn kênh hình, phải xác định được các vai trò, ưu và nhược điểm của mỗi loại kênh hình để lựa chọn cho phù hợp và tối ưu nhất với mỗi đặc điểm nhận thức của đối tượng địa lí. Cụ thể là GV phải lựa chọn kênh hình thích hợp nhằm giúp HS có hình ảnh trực quan rõ nét nhất về đối tượng nhận thức và chiếm lĩnh tri thức địa lí một cách dễ dàng, khoa học. Khi lựa chọn kênh hình, GV cần phải phải quan tâm tới các yếu tố ảnh hưởng như: nội dung của hoạt động nhận thức, hiệu quả của mỗi loại kênh hình, đối tượng HS, trình độ của GV, cơ sở vật chất của nhà trường... Trong đó, nội dung của các hoạt động nhận thức và hiệu quả của mỗi loại kênh hình là những nhân tố có ảnh hưởng rất lớn đến việc xác định và lựa chọn kênh hình trong quá trình dạy học địa lí hiện nay ở nhà trường phổ thông. Điều quan trọng là phải lựa chọn kênh hình sao cho tạo ra được những hình ảnh trực quan rõ nét nhất phản ánh được đặc điểm của đối tượng nhận thức, đối tượng địa lí cần nghiên cứu. Vì vậy, khi lựa chọn kênh hình GV có thể lập ma trận “*nếu thì*” để tìm ra kênh hình mang lại sự thuận lợi nhất trong quá trình tổ chức hoạt động nhận thức cho HS. Cụ thể, GV cần phải quan tâm tới một số vấn đề như:

- Hiệu quả sử dụng của mỗi loại kênh hình
- Mong muốn tạo ra hình ảnh trực quan nào về đối tượng nhận thức: Vị trí phân bố hay vị trí cấu trúc, độ lớn hay xu hướng phát triển hoặc mối quan hệ với các sự vật hiện tượng khác...
- Có thuận tiện và đảm bảo các nguyên tắc dạy học khi sử dụng không?...

2.3.2. Kỹ năng khai thác kênh hình

Muốn sử dụng kênh hình có hiệu quả trong quá trình dạy học, đòi hỏi GV phải có kỹ năng thành thạo khai thác mỗi loại kênh hình, khai thác tối đa vai trò, chức năng, nội dung biểu hiện của mỗi đối tượng trên từng loại kênh hình. Thông qua đó, giúp cho GV tự bồi dưỡng và nâng cao năng lực mà còn có một nguồn tư

liệu phong phú để thiết kế, xây dựng các bài toán nhận thức, rèn luyện các kỹ năng địa lí cho HS. Để khai thác kênh hình trong nghiên cứu và giảng dạy địa lí, GV cần phải tiến hành qua các bước và mỗi loại kênh hình lại có các bước khai thác riêng.

Bảng 3. Các bước khai thác kênh hình trong dạy học địa lí

Loại kênh hình	Các bước khai thác
Bản đồ giáo khoa địa lí	<p>Bước 1: Tìm vị trí đối tượng trên bản đồ (hiểu hệ thống kí ước hiệu, nhận biết, chỉ và đọc tên,...)</p> <p>Bước 2: Mô tả đối tượng (vị trí, kích thước...)</p> <p>Bước 3: Xác định các mối liên hệ của đối tượng địa lí, mô tả tổng hợp đối tượng cần nghiên cứu trên bản đồ.</p>
Biểu đồ	<p>Bước 1: Đọc biểu đồ (dạng, tên biểu đồ, bảng chú giải, nội dung của đối tượng thể hiện trên biểu đồ...)</p> <p>Bước 2: Nhận xét và giải thích: nhận xét về xu hướng thay đổi của đối tượng, giải thích, đưa ra các nguyên nhân của xu hướng thay đổi đó.</p> <p>Bước 3: Khái quát đưa ra xu hướng, đặc điểm chung của đối tượng được thể hiện trên biểu đồ.</p>
Tranh ảnh	<p>Bước 1: Xác định chủ đề, thu nhận, phân tích, đánh giá các thông tin từ hình ảnh.</p> <p>Bước 2: Bày tỏ thái độ, ý kiến, quan điểm của mình về hình ảnh đó.</p> <p>Bước 3: Miêu tả, nhận xét, khái quát đối tượng thể hiện trên hình ảnh bằng ngôn ngữ riêng của mình.</p>
Video clip	<p>Bước 1: Quan sát, lắng nghe để tìm ra đặc điểm chính của đoạn phim là gì? Vấn đề nào được đoạn phim đề cập đến? Ấn ý của người làm phim là gì?</p> <p>Bước 2: Miêu tả và phân tích các đặc điểm của đối tượng trong đoạn phim, phải trả lời được: “<i>Cái gì?</i>”, “<i>Ở đâu?</i>”, “<i>Xảy ra như thế nào?</i>”, “<i>Tại sao?</i>”... ”</p> <p>Bước 3: Khái quát hóa, bày tỏ quan điểm, kết luận về đoạn phim.</p>
Sơ đồ	<p>Bước 1: Xác định chủ đề của sơ đồ thể hiện.</p> <p>Bước 2: Xác định các thành phần, cấp độ và các mối liên hệ biểu thị trên sơ đồ (đỉnh kiến thức cơ bản, kiến thức suy luận và phân tích, kiến thức bản chất và đánh giá, đặc điểm của các cung sơ đồ...)</p> <p>Bước 3: Nhận xét, rút ra kết luận về đối tượng thể hiện trên sơ đồ.</p>
Bảng dữ liệu	<p>Bước 1: Đọc bảng, xem xét phân tích các dữ kiện thể hiện theo cột dọc và theo cột ngang, xác định dữ kiện quan trọng, các chỉ số đặc trưng...</p> <p>Bước 2: Nhận xét chi tiết về các dữ kiện thể hiện trong bảng, tìm ra xu hướng và tính đặc trưng đối tượng và đưa ra nguyên nhân giải thích về đó.</p> <p>Bước 3: Khái quát đưa ra xu hướng, đặc điểm chung của đối tượng được thể hiện trên bảng.</p>
Hình vẽ của GV trên lớp	<p>Bước 1: Xác định chủ đề và loại kênh hình cần vẽ trên lớp.</p> <p>Bước 2: Tiến hành vẽ và xác định các “<i>điểm nhấn</i>” cho HS, đi kèm với lời nói.</p> <p>Bước 3: Sử dụng hình vẽ để khái quát thông tin cần truyền đạt.</p>

2.3.3. Kỹ năng sử dụng kênh hình trong dạy học

Kênh hình trong dạy học địa lí, vừa có chức năng nhận thức, vừa có chức năng

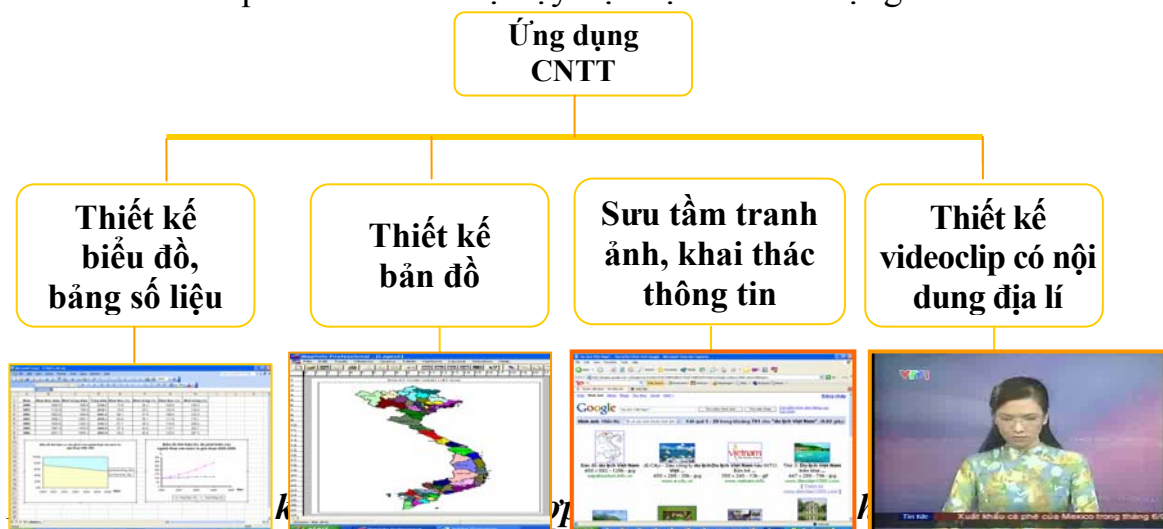
điều khiển hoạt động nhận thức của HS, do đó có vai trò ở nhiều góc độ khác nhau: phương tiện, tri thức, phương pháp, kĩ năng... Cụ thể, kênh hình được sử dụng rộng rãi ở tất cả các khâu của quá trình dạy học địa lí: định hướng, hình thành kiến thức mới, củng cố, ra bài tập về nhà, ôn tập, kiểm tra, đánh giá. Và rất hữu ích trong việc dùng để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS, chiếm lĩnh tri thức mới thông qua các bài toán nhận thức và củng cố, hệ thống hóa kiến thức, rèn luyện kĩ năng, kĩ xảo địa lí cho HS. Tuy nhiên, mỗi một loại kênh hình có tính ưu việt và cách sử dụng riêng, xong để sử dụng hiệu quả, GV cần phải :

- *Làm mẫu* cho HS
- Đặt các *câu hỏi gợi mở* gắn với kênh hình, thường có dạng như : Cái gì?, Ở đâu?, Như thế nào?, Tại sao ?...
- *Thường xuyên phải sử dụng* kênh hình trong dạy học, nhất là tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS.
- *Đa dạng hóa* các hình thức tổ chức dạy học thông qua khai thác kênh hình.
- Tạo ra *môi trường* học tập tốt (phòng học, máy tính, máy chiếu...) để nâng cao hiệu quả sử dụng kênh hình.

2.3.4. *Kĩ năng ứng dụng công nghệ thông tin để thiết kế và nâng cao hiệu quả sử dụng kênh hình trong dạy địa lí*

CNTT đã được sử dụng như là phương tiện, công cụ để truyền tải thông điệp giữa GV và HS, là trợ thủ đắc lực cho quá trình dạy học. Với Công nghệ truyền thông đa phương tiện (Multimedia) và công nghệ mạng (Network) đã đem lại hiệu quả cao cho quá trình dạy và học, tới việc đổi mới phương pháp giảng dạy, khắc phục tính không gian và thời gian trong dạy học. Đặc biệt, việc ứng dụng CNTT đang ngày càng giúp kênh hình trong dạy học địa lí có vị trí xứng đáng hơn, làm được nhiều điều kì diệu, phát triển các ý tưởng sáng tạo của GV và HS hơn . Cụ thể như :

- Xây dựng kênh hình trong giảng dạy địa lí
- Khai thác và tra cứu thông tin
- Thiết kế giáo án điện tử và trình chiếu
- Thiết kế các phần mềm hỗ trợ dạy học địa lí có sử dụng kênh hình...

2.3.5.

Các phương pháp dạy học hiện nay rất phong phú và đa dạng, mỗi phương pháp

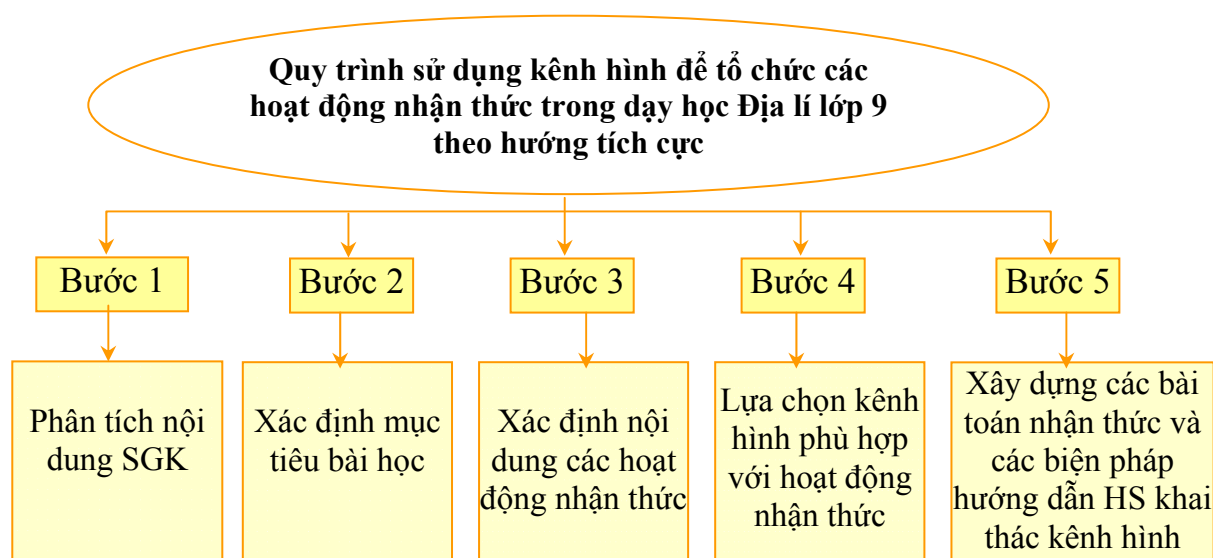
có những thế mạnh riêng, việc sử dụng kênh hình trong dạy học là một phương pháp đặc trưng và tích cực của bộ môn Địa lí. Song để nâng quả huy hiệu quả khai thác kênh hình, phát triển tư duy của HS và phù hợp với xu thế phát triển của lí luận dạy học hiện đại, GV cần phải kết hợp với các phương pháp khác như: dạy học giải quyết vấn đề, động não, dự án, thảo luận, trò chơi...

2.4. Quy trình sử dụng kênh hình để tổ chức hoạt động nhận thức trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực

Việc xác định và thiết kế hệ thống các hoạt động nhận thức, các việc làm, các thao tác của GV và HS nhằm đạt được mục tiêu của bài học, tiết học đề ra là một việc làm đặc biệt quan trọng của người GV. Tuy nhiên, để phát huy tính tích cực của học sinh, GV cần phải thiết kế được các hoạt động, với các việc làm và thao tác cụ thể để của HS, sao cho HS tự lực chiếm lấy tri thức còn GV là người tổ chức, hướng dẫn và trợ giúp.

Với đặc thù của môn Địa lí, là tìm hiểu về Trái Đất và môi trường, về thiên nhiên và những hoạt động kinh tế của con người nên việc sử dụng kênh hình để tạo ra những hình ảnh trực quan rõ nét về đối tượng nhận thức là một vấn đề rất quan trọng trong dạy học địa lí ở nhà trường phổ thông. Do đó, thiết kế các hoạt động nhận thức trong mỗi bài học, tiết học cần thiết phải sử dụng kênh hình, sao cho thông qua khai thác kênh hình, HS phân tích được các dấu hiệu bản chất của đối tượng nhận thức, hình thành được khái niệm, xác định được các mối quan hệ địa lí, rèn luyện được kĩ năng kĩ xảo, tích cực chiếm lĩnh tri thức mới. Việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí không chỉ là phương tiện dạy học mà còn là một phương pháp rất đặc trưng, mang lại hiệu quả cao trong quá trình dạy và học môn học này.

Để đạt được điều đó, việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực cần phải được thực hiện theo những bước cụ thể sau:

Hình 1. Sơ đồ thể hiện quy trình sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực

Bước 1 : Phân tích SGK là một công việc rất quan trọng của mỗi GV trước tiên hành bài dạy trên lớp. Qua đó, giúp cho GV nhìn nhận được các mặt của bài học như về: nội dung tri thức địa lí, các kĩ năng cần đạt được, thái độ tư tưởng của bài học. Vì vậy, nếu GV biết phân tích và sử dụng tốt SGK trong quá trình giảng dạy sẽ rất thuận lợi

trong việc tổ chức, hướng dẫn, chỉ đạo cho HS nắm vững được những tri thức của khoa học Địa lí một cách chính xác và có hệ thống, rèn luyện cho HS năng lực tư duy, tính tích cực, bồi dưỡng lòng yêu quê hương đất nước, có các quan điểm khoa học, nhân sinh quan đứng đắn trước các đề đang đặt ra đối với đất nước và toàn cầu. Ngoài ra, bên cạnh việc phân tích SGK, GV cần phải quan tâm, bám sát yêu cầu của chương trình giáo dục phổ thông và chương trình chuẩn dành cho mỗi khối lớp học để tiến hành giảng dạy nhằm đáp ứng yêu cầu mục tiêu giáo dục đề ra.

Bước 2 : Xác định mục tiêu của mỗi bài học mang lại ý nghĩa rất to lớn, bởi mục tiêu là các đích phải đạt tới sau mỗi bài học địa lí, do chính GV đề ra để định hướng hoạt động dạy học của mình. Xác định mục tiêu đúng, cụ thể, rõ ràng thì mới có thể tổ chức các hoạt động dạy học có hiệu quả, đánh giá được khách quan và lượng hóa được kết quả dạy học. Khi xác định mục tiêu GV cần phải nắm được các nguyên tắc, các dạng mục tiêu, kĩ thuật xác định. GV phải biết lựa chọn các kiến thức cơ bản, các kĩ năng, thái độ cần phải đạt được của bài học. Đặc biệt, GV phải xác định rõ mức độ cần đạt được về kiến thức, kĩ năng, thái độ và diễn đạt bằng các “*động từ hoá*”. Xác định được rõ mục tiêu thì mới xác định được rõ “*đầu ra*” của bài học, các kiến thức, kĩ năng, thái độ cần phải đạt được của HS.

Bước 3 : Xác định nội dung các hoạt động nhận thức nhằm cụ thể hóa mục tiêu, các cần phải đạt được của bài học. Do đó, việc xác định số lượng hoạt động và nội dung của mỗi hoạt động trong bài học địa lí là rất cần thiết. Từ các kiến thức trọng tâm, mục tiêu bài học đã được xác định, GV có thể dễ dàng xác định được số các hoạt động nhận thức và nội dung của các hoạt động nhận thức trong bài học. Sao cho, thông qua các hoạt động nhận thức trong bài học, phải nhằm giúp cho HS: đạt được kiến thức trọng tâm của bài học, rèn luyện được kỹ năng, kỹ xảo địa lí, hình thành được thái độ, hành vi có liên quan đến bài học...

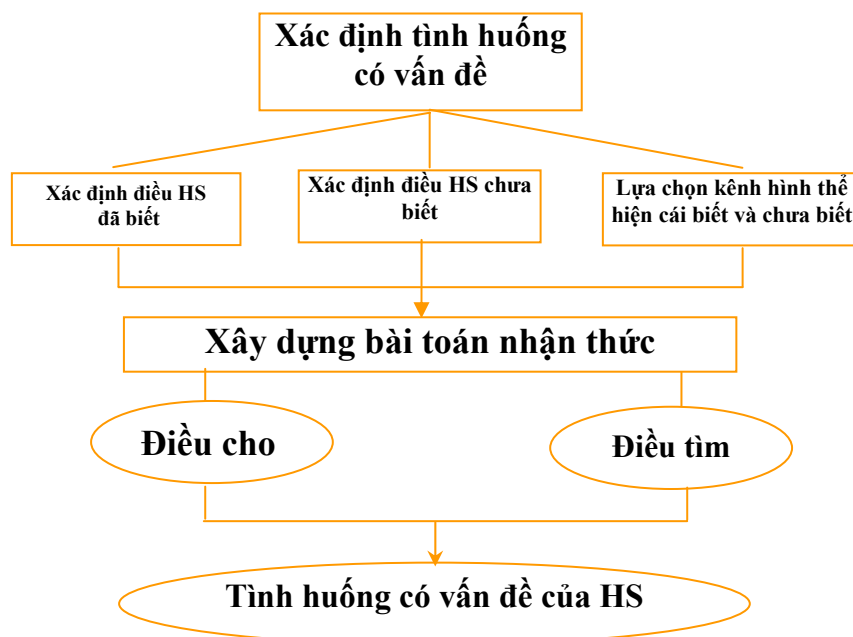
Bước 4 : Lựa chọn kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học địa lí là một nhiệm vụ rất quan trọng của GV, nhằm để trực quan đối tượng địa lí. Khi lựa chọn kênh hình GV cần phải phân tích và sử dụng triệt để hệ thống kênh hình của bài học có sẵn trong SGK. Sở dĩ, hệ thống kênh hình này đã được các tác giả viết sách lựa chọn công phu, có nội dung phù hợp, màu sắc đẹp, có tính trực quan cao, chứa đựng lượng thông tin lớn có vai trò định hướng tư duy, tổ chức hoạt động nhận thức... Để mang lại hiệu quả, khi sử dụng kênh hình trong SGK, GV cần phải phân tích kênh hình đó trên các tiêu chí như:

- Hình chứa nội dung thông tin gì?
- Gắn với mục tiêu dạy học nào?
- Sử dụng loại kênh hình này có thể tạo ra được những tương tác nào trong hoạt động dạy và học?...

Tuy nhiên, do khuôn khổ có hạn của SGK và đặc điểm của đối tượng sự vật địa lí có sự vật động và phát triển theo không gian và biến đổi theo thời gian nên trong quá trình giảng dạy GV cần phải thiết kế thêm một số kênh hình. Việc làm đó nhằm làm cho đối tượng sự vật địa lí có tính cập nhật, sống động và phong phú hơn. Đặc biệt hiện nay với sự ứng dụng mạnh mẽ của công nghệ thông tin, GV có thể dễ dàng thiết kế và tạo ra nhiều loại kênh hình khác nhau để phục vụ cho giảng dạy.

Bước 5 : Việc xây dựng các bài toán nhận thức trong dạy học địa lí là tạo ra cho HS

các “*tình huống có vấn đề*”, đưa HS vào các “*tình thế*” và “*định hướng hành động giải quyết*” cho HS. Thông qua các bài toán nhận thức, HS thấy được “*cái cho*”, “*cái tìm*”, đặc biệt là HS thấy rõ “*cái biết*” và “*cái chưa biết*”, trong quá trình chiếm lĩnh tri thức mới, hình thành biểu tượng, khái niệm địa lí. Do đó, khi sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động thức cho HS trong dạy học địa lí lớp 9, cần thiết phải xây dựng thành các bài toán nhận thức. Đặc biệt sử dụng kênh hình để thể hiện và chứa đựng “*cái biết*” và “*cái chưa biết*” cho HS, sao cho thông qua khai thác kênh hình HS giải được bài toán nhận thức, tích cực, độc lập chiếm lĩnh tri thức mới. Trong quá trình xây dựng, GV cần phải chú ý tới điều kiện và quy trình xây dựng bài toán nhận thức thông qua khai thác kênh hình trong dạy học địa lí.

Hình 2. Sơ đồ thể hiện quá trình xác định tình huống có vấn đề để xây dựng bài toán nhận thức trong dạy học địa lí

Cụ thể, trong mỗi hoạt động nhận thức thông qua khai thác kênh hình, GV cần phải xây dựng và thiết kế:

- **Nội dung:** Tìm hiểu về cái gì ?, đánh giá về cái gì?...
- **Nhiệm vụ:** Quan sát lược đồ, tranh ảnh, biểu đồ... và nội dung thông tin SGK, tư liệu... để chứng minh, nhận xét, xác định, điền vào chỗ trống, lựa chọn đúng sai... về một điều gì đó.
- **Thời gian:**... phút
- **Hình thức tổ chức:** Cá nhân/ cặp/ nhóm/ cả lớp
- **Thông tin phản hồi:** Nội dung kiến thức cần đạt được

Tùy vào nhiệm vụ cụ thể của mỗi bài học, khả năng nhận thức của HS... mà GV lựa chọn và xây dựng các hình thức biểu hiện, hình thức biểu đạt, hình thức tổ chức giải bài toán nhận thức cho phù hợp. Điều này có nghĩa là, GV phải biết đa dạng hoá các “*hình thức biểu hiện*” và “*biểu đạt*” và “*hình thức tổ chức*” giải bài toán nhận thức sao cho HS hứng thú, tích cực học tập để giờ học đạt hiệu quả cao.

Ví dụ :

- Để đảm bảo "*tính vừa sức*" đối với HS, khi thiết kế các bài toán nhận thức, đòi hỏi GV phải biết "*phức tạp hóa*", hay "*đơn giản hóa*" cái tìm sao cho phù hợp với trình độ nhận thức của HS ở các mức độ khác nhau (giỏi, khá, trung bình, yếu) và các vùng, miền khác nhau (nông thôn, thành thị, đồng bằng, miền núi...)

- Để tăng "*tính hứng thú*", bớt "*sự đơn điệu*", thu hút HS vào hoạt động nhận thức, GV cần phải đa dạng hóa các hình thức thể hiện bài tập nhận thức.

- Để giảm căng thẳng cho giờ học, GV có thể thiết kế và biến hoá các hình thức tổ chức giải bài toán nhận thức thông qua khai thác kênh hình bằng các trò chơi theo lớp hoặc theo nhóm, theo cặp. Đặc biệt hiện nay với sự hỗ trợ của công nghệ thông tin GV có thể sử dụng kênh hình để thiết kế các trò chơi mô phỏng theo các trò chơi trên TV như: "*Nhìn hình ảnh đoán địa danh*", "*Du lịch trên bản đồ*", "*đuổi hình bắt chữ*"... Thông qua đó, HS học mà chơi, chơi mà học, hứng thú và tăng cường khả năng hoạt động nhận thức để chiếm lĩnh tri thức mới.

Ngoài ra, để đạt được các mục tiêu, nguyên tắc dạy học đề ra, phù hợp với trình độ nhận thức của HS, thích ứng với điều kiện học tập ở các môi trường khác nhau, GV cần phải xác định các biện pháp hướng dẫn HS khai thác kênh hình để giải các bài toán nhận thức sao cho đạt được hiệu quả cao nhất. Cụ thể các mức độ và biện pháp có thể xác định như sau:

Biện pháp 1: GV làm mẫu, làm thí dụ, hướng dẫn HS khai thác kênh hình để giải bài toán nhận thức. Có thể GV giải một phần bài toán rồi hướng dẫn khai thác kênh hình để giải tiếp. Mức độ này thường thích hợp với những lớp, những em có lực học và khả năng tiếp thu còn chậm. Ưu điểm của mức độ này là không mất thời gian nhiều, giáo viên chủ động điều khiển hoạt động nhận thức của người học. Tuy nhiên, có nhược điểm là HS làm theo sự hướng dẫn của GV nên dễ bị động trong quá trình nhận thức, ít có cơ hội sáng tạo.

Biện pháp 2: HS quan sát các đối tượng trên kênh hình và dựa vào tri thức đã học, GV gợi mở, dẫn dắt HS biện luận, tìm cách giải bài toán nhận thức. Cụ thể như tìm ra sự phân bố, độ lớn của đối tượng, mối liên hệ giữa các sự vật, hiện tượng bằng các biện pháp quy nạp để chiếm lĩnh đối tượng nhận thức. Trong trường hợp này, lời nói của giáo viên thực hiện ba chức năng: hướng dẫn HS quan sát trực tiếp để nắm vững những dấu hiệu chủ yếu và những giai đoạn chính của hiện tượng, gợi ý cho học sinh tái hiện lại những tri thức cần thiết đã học để giải thích hiện tượng; trên cơ sở đó hướng dẫn cho HS giải thích cơ chế hiện tượng và đi tới kết luận. Mức độ này cũng đã có ưu điểm là HS đã chủ động tìm hiểu kiến thức dưới sự hướng dẫn của GV, có cơ hội để trình bày ý tưởng và suy nghĩ của mình. Tuy nhiên, ở mức độ này HS vẫn chưa thực sự độc lập, vẫn còn phải có sự hướng dẫn, gợi mở của GV.

Biện pháp 3: GV giao bài toán nhận thức cho HS, HS gặp tình huống có vấn đề, tự xác định phương hướng hoạt động của mình trong tình huống mới, tự phát hiện và nêu lên vấn đề cần giải quyết, tự tìm ra con đường giải quyết và thực hiện nó thông qua việc khai thác kênh hình. Bằng kênh hình HS trình bày vấn đề, GV sử dụng kênh hình để

chính xác hóa nội dung học tập. Mức độ này có ưu điểm là phát huy được tính độc lập, tự chủ, phát triển thói quen tự điều khiển hoạt động nhận thức của HS, nhưng đòi hỏi đối tượng HS phải có năng lực, môi trường học tập của HS thuận lợi, không bị khống chế nhiều về mặt thời gian... Đây cũng chính là một trong những khó khăn khi thực hiện biện pháp này.

2.5. Vận dụng thiết kế một số giáo án về sử dụng kênh hình để tổ chức hoạt động nhận thức thông trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng tích cực

- Bài 4 - Lao động và việc làm. Chất lượng cuộc sống
- Bài 18 - Vùng Trung du và miền núi Bắc Bộ (tiết 2)
- Bài 19: Vùng Trung du và miền núi Bắc Bộ (tiết 3)

CHƯƠNG 3. THỰC NGHIỆM SƯ PHẠM

3.1. Mục đích, nguyên tắc, phương pháp thực nghiệm

Trong đề tài này thực nghiệm được tiến hành nhằm kiểm nghiệm tính hiệu quả của việc tổ chức các hoạt động nhận thức thông qua khai thác kênh hình trong dạy học Địa lí lớp 9 theo hướng phát huy tính tích cực của HS so với cách sử dụng kênh hình truyền thống để chứng minh tính đúng đắn và tính khả thi của giả thiết khoa học đề ra.

Khi tiến hành thực nghiệm đề tài chúng tôi đã đảm bảo một số nguyên tắc như: Đảm bảo tính khoa học, khách quan theo chuẩn kiến thức, kĩ năng của môn học, đảm bảo tính phổ biến, tính thực tiễn, đồng thời đề ra tiêu chí và phương pháp đánh giá.

Phương pháp thực nghiệm được thể hiện trong đề tài này là phương pháp tương tự theo mô hình xã hội, mà cơ sở lôgic học của phương pháp này là phương pháp loại suy với các lớp thực nghiệm và lớp đối chứng và các bài thực nghiệm có mục đích khác nhau...

3.2. Chuẩn bị thực nghiệm

Để chuẩn bị thực nghiệm, chúng tôi đã tiến hành các công việc như: chọn bài thực nghiệm, chọn trường thực nghiệm, chọn lớp và GV thực nghiệm...

Ví dụ : Chúng tôi đã chọn 3 bài thực nghiệm với các mục đích khác nhau

* Bài thực nghiệm số 1: *Bài 4- Lao động và việc làm. Chất lượng cuộc sống*

Mục đích thực nghiệm: Nhằm đánh giá tính khả thi của việc sử dụng kênh hình trong SGK để xây dựng các bài toán nhận thức so với việc sử dụng kênh hình trong SGK một cách thông thường (trả lời câu hỏi theo hướng dẫn của SGK)

* Bài thực nghiệm số 2: *Bài 18: Vùng Trung du và miền núi Bắc Bộ (tiết 2)*

Mục đích thực nghiệm: Nhằm đánh giá tính hiệu quả của việc sử dụng thêm một số kênh hình ngoài SGK để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS chiếm lĩnh tri thức mới.

* Bài thực nghiệm số 3: *Bài 19: Vùng Trung du và miền núi Bắc Bộ (tiết 3)*

Mục đích thực nghiệm: Nhằm đánh giá tính hiệu quả của việc sử dụng kênh hình để rèn luyện các kĩ năng địa lí trong các bài thực hành, nhằm giúp cho HS chiếm lĩnh tri thức mới và hình thành kĩ năng, kĩ xảo địa lí.

3.3. Tổ chức thực nghiệm sư phạm

- Vòng 1(2005- 2006): Vòng thực nghiệm này có tính chất thăm dò, bằng cách chúng tôi tiến hành trực tiếp giảng dạy môn Địa lí cho khối 9, tại trường Bán công

Nguyễn Tất Thành- Hà Nội, nhằm làm rõ tính khả thi của việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí nói chung, hình thành các biểu tượng địa lí, khái niệm và các mối liên hệ địa lí về đất nước và nơi chốn nói riêng. Thông qua vòng này để tìm ra những tồn tại cần phải giải quyết và điều chỉnh của đề tài.

- Vòng 2(2006- 2007): Đây là vòng thực nghiệm chính thức. Kết quả thu được tại vòng thực nghiệm này là cơ sở đánh giá tính hiệu quả và tính khả thi của việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động thức cho HS trong dạy học Địa lí 9 theo hướng tích cực.

3.4. Kết quả thực nghiệm

Qua phân tích kết quả thực nghiệm và các biện pháp điều tra khác, cho phép chúng tôi nêu lên một số nhận định sau:

- Điểm trung bình của nhóm lớp thực nghiệm luôn cao hơn các lớp đối chứng ở cả 6 trường và ở cả 3 bài thực nghiệm.

- Tỷ lệ HS khá giỏi của lớp thực nghiệm cao hơn nhiều so với lớp đối chứng, ngược lại tỷ lệ HS trung bình và yếu của nhóm lớp thực nghiệm thấp hơn so với lớp đối chứng.

Bảng 4. Bảng so sánh kết quả kiểm tra của các nhóm lớp thực nghiệm (%)

Nhóm	Bài thực nghiệm 1		Bài thực nghiệm 2		Bài thực nghiệm 3	
	Y- TB	K- G	Y- TB	K- G	Y- TB	K- G
Thực nghiệm	14,5	85,5	17,0	83,0	12,0	88,0
Đối chứng	53,0	47,0	60,0	40,0	56,0	44,0

- Bằng các hoạt động nhận thức thông qua khai thác kênh hình có thể thu hút sự chú ý của HS trong cả tiết học. HS học tập một cách chủ động, tự giác và dành nhiều thời gian cho việc khám phá tri thức mới thông việc giải các bài toán nhận thức. Sự tích cực của HS thể hiện qua các em tích cực trao đổi với bạn, xung phong trình bày các vấn đề nghiên cứu thông qua khai thác kênh hình...

- Thông qua kênh hình, qua các bài tập nhận thức, HS hứng thú học tập, tìm hiểu kiến thức rất nhanh, ghi nhớ lâu bền, khả năng vận dụng linh hoạt, tiết kiệm được thời gian nên đạt được mục tiêu bài học đề ra.

- Việc khai thác kênh hình theo hướng tích cực và thiết kế các bài tập nhận thức thông qua khai thác kênh hình trong mỗi hoạt động nhận thức, giúp GV có thể dễ dàng thực hiện việc đổi mới phương pháp giảng dạy, nâng cao chất lượng dạy học bộ môn, đồng thời trình độ chuyên môn của GV cũng được nâng cao.

- Việc sử dụng thêm một số kênh hình ngoài SGK, đã góp phần làm phong phú, sinh động hơn bài giảng địa lí, HS hứng thú và say mê hơn trong quá trình học tập, chiếm lĩnh tri thức địa lí đất nước một cách dễ dàng.

Như vậy, qua phân tích kết quả thực nghiệm có thể khẳng định rằng: trong dạy học địa lí cần phải thiết kế và tổ chức các hoạt động nhận thức thông qua khai thác kênh hình cho HS nhằm đổi mới phương pháp giảng dạy, tích cực hoá hoạt động nhận thức của HS, đạt được các mục tiêu dạy học đề ra.

KẾT LUẬN VÀ KIẾN NGHỊ

1. Kết luận

Qua quá trình nghiên cứu về việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học Địa lí 9 theo hướng tích cực, chúng tôi rút ra một kết luận sau:

- Sự cần thiết phải đổi mới phương pháp dạy học môn Địa lí ở nhà trường phổ thông nhằm phát huy tính tích cực, năng lực làm việc độc lập, năng lực giải quyết vấn đề, sáng tạo của HS.

- Dạy học bằng hoạt động, chiếm lĩnh tri thức thông qua các hoạt động là chiến lược và giải pháp của việc đổi mới phương pháp dạy học môn Địa lí trong nhà trường phổ thông THCS hiện nay. Vì vậy, việc thiết kế và tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS, nhất là các hoạt động nhận thức thông qua khai thác kênh hình là việc làm rất cần thiết của người GV trong quá trình nâng cao chất lượng giảng dạy bộ môn.

- Việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí có khả năng làm tăng tính trực quan của nội dung học tập và tích cực hóa hoạt động nhận thức của HS. Thông qua việc khai thác kênh hình, HS không những được trực quan về đối tượng nhận thức mà còn trực tiếp tiến hành các thao tác tư duy trên kênh hình để chiếm lĩnh tri thức mới một cách hứng thú, say mê, có niềm tin vào tri thức được cung cấp, có nhu cầu tự giải quyết vấn đề đặt ra.

- Đa số GV dạy môn Địa lí trong các nhà trường THCS đã nhận thức được tầm quan trọng của kênh hình đối với đặc trưng của môn học và nâng cao chất lượng giảng dạy của bộ môn. Tuy nhiên hiện nay, việc khai thác và sử dụng kênh hình của GV còn đang nhiều bất cập nên đã ảnh hưởng rất nhiều đến mức độ sử dụng kênh hình và chất lượng giảng dạy bộ môn.

- Khi sử dụng kênh hình trong dạy học, GV cần phải nắm được các nguyên tắc và kỹ năng sử dụng kênh hình, phải biết làm phong phú hơn hệ thống kênh hình trong dạy học địa lí nhằm tăng tính thông tin, tính trực quan, tính sinh động, tính cập nhật cho bài học. Đặc biệt, phải nắm được quy trình, các bước tiến hành sử dụng kênh hình, sao cho tạo ra được những hình ảnh trực quan và sắc nét nhất về đối tượng nhận thức, hàm chứa tính vấn đề của nội dung dạy học địa lí.

- Việc sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức của HS trong mỗi bài học Địa lí lớp 9 là tạo điều kiện thuận lợi cho HS dễ dàng chiếm lĩnh tri thức, hình thành những biểu tượng, nắm được những đặc trưng về đất nước và con người Việt Nam, bồi dưỡng lòng yêu quê hương đất nước, có các quan điểm khoa học, nhân sinh quan đứng đắn trước các đề đang đặt ra đối với đất nước và toàn cầu.

2. Kiến nghị

Qua quá trình nghiên cứu một cách toàn diện về kênh hình, hiệu quả và phương pháp sử dụng kênh hình, thiết kế các hoạt động nhận thức thông qua khai thác kênh hình, chúng tôi thấy có một số kiến nghị sau:

- Các môn học trong nhà trường phổ thông nói chung, môn Địa lí nói riêng cần phải có chủ trương và biện pháp tích cực hơn nữa trong việc đổi mới phương pháp giảng dạy theo hướng tích cực hoá hoạt động nhận thức của HS, dạy học thông qua các hoạt động, dạy giải quyết vấn đề, dạy học theo quan điểm thầy thiết kế trò thi công... Cần phải quan tâm tới cách thức và biện pháp đổi mới của bộ môn sao cho mang lại hiệu quả cao và phù hợp với thực tiễn giảng dạy của địa phương.

- Các GV giảng dạy môn Địa lí ở nhà trường phổ thông cần phải đẩy mạnh và phát huy hiệu quả hơn nữa của việc sử dụng kênh hình trong dạy học bộ môn. Đặc biệt cần phải phát huy chức năng là nguồn tri thức của kênh hình, phải có kĩ năng sử dụng kênh hình trong giảng dạy, nắm được tính ưu việt và phương pháp khai thác của từng loại kênh hình, biết thiết kế kênh hình... nhằm làm vật đại diện hay thay thế cho đối tượng nhận thức, xây dựng và đưa tính chân thực của cuộc sống vào trong bài giảng.

- Khi sử dụng kênh hình trong giảng dạy, GV cần đảm bảo các nguyên tắc trong dạy học, kết hợp với các phương pháp dạy học tích cực khác nhằm sử dụng hiệu quả kênh hình, gây hứng thú và tích cực hóa hoạt động nhận thức của HS

- Bộ Giáo dục và Đào tạo cần phải mở các lớp bồi dưỡng thường xuyên về kênh hình, kĩ năng sử dụng kênh hình trong giảng dạy, cách thức thiết kế và tổ chức các hoạt động nhận thức thông qua khai thác kênh hình cho GV nhất là GV khối THCS. Đồng thời, phải trang bị hơn nữa về cơ sở vật chất, phương tiện dạy học nhất là các phương tiện kỹ thuật hiện đại (máy tính, máy chiếu, đầu video...) để nâng cao hiệu quả của việc sử dụng kênh hình trong dạy học địa lí. Đồng thời, cần thiết phải đào tạo có tính chuyên sâu đội ngũ GV giảng dạy bộ môn Địa lí khối THCS.

- Ở các khoa Địa lí của trường sư phạm (ĐH và CĐ) cần quan tâm hơn nữa tới việc trang bị cho sinh viên các kiến thức và kĩ năng về kênh hình, sử dụng kênh hình, thiết kế kênh hình, sử dụng kênh hình để tổ chức các hoạt động nhận thức cho HS trong dạy học địa lí...